
Palachova zkratka na cestě do dějin

Palachova zkratka na cestě do dějin

LIDOVÉ NOVINY

10.1.2009, rubrika: Orientace - studovna, strana: 21, autor: Petr Zídek

Příští týden to bude čtyřicet let, co na Václavském náměstí v Praze vzplála „Pochodeň č. 1“. Výročí je dobrou příležitostí Palachův sebezáhubný čin znovu promyslet. Co jej motivovalo a měl jeho skutek vůbec nějaký smysl?

Před dvěma lety vyšel v týdeníku Respekt velký článek o tom, že si čeští historici nevědí s Janem Palachem rady. „Možná je v tom ostych před velkou obětí, velkým jménem. Skrývá to také hodně námahy přesně vysvětlit okolnosti, vážit každé slovo na jemných vážkách,“ vysvětloval v Respektu nezáměrně o Palacha odborník na pražské jaro Jiří Hoppe. Magie kulatých výročí však začíná fungovat i u nás, takže letos můžeme o Palachovi meditovat s pomocí nového dokumentárního filmu, reprezentativního sborníku, a dokonce i životopisného románu.

Ostych historiků a vlastně všech, kteří stojí před úkolem něco o Palachovi říci či napsat, je pochopitelný. Jeho čin, jak napsal již v roce 1969 Jindřich Chaloupecký, je „hluboce zneklidňující“ a „vymyká se z našeho způsobu myšlení a chování“. Lze si vůbec představit vážně myšlený pokus o Palachovu reinterpetaci či dekonstrukci? Může historik v zaprášených archivech objevit něco, díky čemu se nám jeho čin bude jevit v jiném světle? Či jsme odsouzeni jen k dalšímu vylepšování jeho pomníku?

Na křídlech imaginace

Navzdory různým žánrům a médiím mají tři nová díla o Palachovi společného více než jen hlavní téma. Autorem hlavní historické studie, která na základě doposud nevyužitého vyšetřovacího spisu veřejné bezpečnosti rekonstruuje Palachův čin, je Petr Blažek, který zároveň působil jako hlavní historický poradce Kristiny Vlachové při práci na jejím filmu. Ve filmu se tak logicky objevují některá zjištění, k nimž Blažek došel v archivu. Sborník zároveň kromě dalších historických statí, dobových i pozdějších esejů, ohlasů v umění a desítek dokumentů přetiskuje také „Zprávu o životě, činu a smrti českého studenta“ od Jiřího Lederera, která poprvé vyšla v exilu, potom přepracovaná v samizdatu a nakonec v Praze krátce po sametové revoluci. A právě Ledererova kniha se stala podkladem románu Lenky Procházkové. Co nového se o motivaci a smyslu Palachova činu z těchto děl dozvíme? Začneme románem Lenky Procházkové. Ve sborníku došlo i na jeho rozbor: „Procházková si neklade filozofické otázky po smyslu Palachova činu ani ho nepodrobuje nové interpretaci, ale vnímá jej jednoznačně jako důsledek ke krajnosti jdoucí snahy mravně neselhat, morálně se nezkršvit,“ píše Michala Benešová. V doslovu ke svému románu popisuje Lenka Procházková jeho genezi: v roce 1988 se podílela na zpracování knihy Jiřího Lederera a o dvacet let později byla požádána, aby text publikovaný v samizdatu zredigovala pro další vydání. Nakonec se rozhodla „téma zcela přepracovat a dát mu beletristickou podobu“, protože Ledererův text byl podle ní jazykově zastaralý a mladé generaci málo srozumitelný. Procházková čerpá z Lederera množství faktů, ale řadu situací a charakterů si domýšlí, zcela vyfabulované jsou Palachovy deníky. Nemá příliš smysl vytýkat Procházkové, že se někdy nedrží historických faktů (např. Palach nemohl vědět o upálení Poláka Ryszarda Siwiecie), spíše je nutno se ptát, zda míchání reality s fikcí je nejlepším způsobem, jak Palachův čin přiblížit mladší generaci. Lenku Procházkovou fakta evidentně svazovala, bránila jí v literárním rozletu. Její let na křídlech imaginace však bohužel příliš neoslňuje. Kniha není špatně napsaná, ale - na rozdíl od Ledererovy brilantní novinářské práce - nestrhuje. Veřejná bezpečnost v roce 1969 Palachův čin velmi podrobně vyšetřovala a vyslychala při tom řadu svědků, které dnešní historik již vyzpovídat nemůže. Policejní dokumenty, které jako základ své studie použil Petr Blažek, umožňují podrobnější rekonstrukci posledních Palachových dnů i činu samého. Zřejmě nejzajímavějším novým svědectvím o stavu Palachovy mysli je dopis, který

poslal deset dní před svým protestem studentskému vůdci Lubomíru Holečkovi a v němž navrhuje, aby studenti obsadili rozhlas a odvysílali výzvu za zrušení cenzury. „Jestliže se Ti návrh bude zdát šílený, tak Tě prosím, aby jsi ho zahodil a nezmiňoval se o něm. V opačném případě dělej, co uznáš za vhodné,“ psal Palach. Holeček list zřejmě vůbec nečetl a v každém případě o něm na schůzi studentů neinformoval. Podle Petra Blažka dopis ukazuje, že Palach „delší dobu zvažoval různé formy protestu a že svůj čin neuskutečnil v okamžitém afektu“. Palachova výjimečná oběť vedla ty, kteří o smyslu jeho činu uvažovali, často k úniku do sfér metafyziky. Již citovaný Jindřich Chaloupecký např. napsal: „Oběť Jana Palacha nebyla pochopena jako výzva k světské akci. Lidský život se nedá vyměnit za nic v tomto světě - za zrušení cenzury či jiný akt. Cena lidského života je absolutní a nedá se splatit relativním činem. Oběť Jana Palacha mohla být pochopena jenom jako výzva změnit celý život, zbavit se hříchu, znova se odhodlat k životu.“ Dopis Holečkovi ovšem ukazuje, že on sám své gesto zřejmě skutečně myslel jako „výzvu k světské akci“, k nátlaku na vládu, aby zrušila podle jeho požadavků cenzuru a zakázala rozšiřování kolaborantských Zpráv. Aby dodal svému nátlaku větší váhu, vymyslel si, že je členem skupiny, jejíž členové jsou připraveni ho následovat. Dobový psychiatrický posudek, citovaný ve sborníku, charakterizuje Palacha tak, jak je zafixován v obecném povědomí: citlivý a přemýšlivý hoch vážné a uzavřené povahy, ostýchavý ve vztahu k dívkám, kladoucí „mimořádně velký důraz na morální hodnotový systém“. „Při ztížené nebo nezdařené identifikaci s osobami ve svém okruhu mohlo docházet k identifikaci s některými postavami našich národních dějin, v tomto případě především s Husem,“ píše se v posudku vypracovaném na základě svědeckých výpovědí. „Pátráme po nějakých skrytých motivech, ale nejspíše žádné nebyly,“ píše ve svém eseji Václav Cílek: „Není tu žádný problém, necítíme žádné trauma a ani stopy nějakého excentrického chování, nebo dokonce podivnosti. Nebyl blázen. Myslím, že Palachův příběh je ve skutečnosti nesmírně prostý - viděl bezpráví a reagoval na něj.“

Další pochodně

Palach nebyl jediným, kdo „viděl bezpráví“ a reagoval na něj způsobem, který se „vymyká z našeho způsobu myšlení a chování“. Jako první se na protest proti okupaci Československa upálil 8. září 1968 ve Varšavě Polák Ryszard Siwiec, jeho čin však polské úřady utajily. V českém historickém povědomí zůstali ještě dva Palachovi následovníci - Jan Zajíc a Evžen Plocek. Ohlas jejich činů se však s Palachovým nedal srovnat a také dnes o jejich životě a motivacích víme mnohem méně než o Palachovi. (Příznačné je, že Kristina Vlachová měla nejprve točit dokument nejen o Janu Palachovi, ale i o Janu Zajícovi, ale nakonec Česká televize dokument o Zajícovi zrušila.) Jen od ledna do dubna 1969 došlo v Československu k 29 pokusům o sebeupálení. Pět dní po Palachovi se v Plzni upálil šestadvacetiletý Josef Hlavatý - o jeho činu se ve sborníku nedozvíme bohužel téměř nic. Sborník přináší také stručný přehled dalších zahraničních případů a analýzy několika nejvýznamnějších. Většina čtenářů asi bude překvapena množstvím lidí, kteří tuto krajní formu protestu použili. Ještě před Palachem se v listopadu 1968 v centru Kyjeva upálil za svobodu Ukrajiny Vasil Makuch. Hned po Palachovi se z podobných pohnutek upálil v Budapešti student Sándor Bauer. O rok později se v Brašově upálil rumunský Maďar Márton Moyses. V roce 1972 se v Kaunasu upálil Romas Kalanta a ve Vratislavi Józef Dolak. Ve východním Německu se na protest proti politice komunistické strany upálili dva duchovní, v roce 1976 Oskar Brüsewitz a o dva roky později Rolf Günter. Ve stejném roce se upálil i ukrajinský disident Oleksa Hirmyk a krymský Tatar Musa Mamut. Na protest proti živé propagandě o katyňském masakru se na jeho výročí v roce 1980 v Krakově upálil Walenty Badylak. Ještě v březnu 1989 se v Rumunsku upálil malíř a sochař Liviu Babeć. Před výlohou Aeroflotu se v Paříži v únoru 1977 na protest proti sovětské politice dokonce upálil i Francouz Alain Escoffier.

Smysl činu

Každý, kdo o Palachovi uvažuje, se dříve či později musí dostat k otázce, zda měl jeho čin smysl. „Tvrdou skutečností zůstává, že Palachův čin ničemu nezabránil a nic nového nevyvolal,“ píše Ladislav Hejdaček a pokračuje: „Nepochybně otrásl řadou lidí a jejich svědomím. Ale ani ti otresení si nevěděli dost rady. Sporadický odpor sice neustával, ale byl neúprosně likvidován. Několik desítek lidí nemohlo zvrátit chod událostí a předejít všeobecnému rozvratu společenskému, kulturnímu, mravnímu a duchovnímu.“ Méně příkře posuzuje smysl Palachova činu Tomáš Halík: „Slíbil jsem si, že se však komunisty za žádnou cenu nedám koupit ani zastrašit. A když mi pak v osmdesátých letech u výslechů tu slibovali, tu vyhrožovali, vzpomněl jsem si vždy na Palacha a dostal sílu říci ne. Já opravdu nejsem rozený hrdina, možná bych to bez vzpomínky na Jana nedokázal. Víím z řady osobních svědectví, že do života nemála lidí Palach vstoupil tak, že před normalizačním cynismem vnitřně nekapitulovali. Že to byla menšina? Zaplat' Pánbůh za každého z nich! Ne, jeho smrt nebyla marná.“ V dokumentu Kristiny Vlachové vyslovuje Jiřina Šiklová myšlenku, že smysl Palachovy oběti se ukázal až po dvaceti letech, během tzv. Palachova týdne, kdy se výročí studentova činu stalo dobou masových protestů proti komunistickému režimu. Mnozí z demonstrujících si tehdy jistě dodávali odvahy připomínkou toho, co dokázal Palach. Proč ale k ničemu nedošlo třeba již při desátém či patnáctém výročí? Nepochybně proto, že režim nebyl v takovém stupni vnitřního rozkladu. Nebyť Palacha, našli by si lidé v roce 1989 k vyjádření své nespokojenosti pravděpodobně jinou příležitost. Ostatně poslední ránu režimu zasadila demonstrace při výročí, které nemělo s komunismem nic společného. Jeho požadavky vláda nesplnila a národ brzy opět upadl do letargie. V jednom ohledu však nepochybně zvítězil: nebyl -na rozdíl od ostatních lidských pochodů - zapomenut. Měřeno např. počtem jazykových mutací osobního hesla ve Wikipedii (28), patří Jan Palach mezi dvacet nejznámějších Čechů minulého století (pro srovnání: tehdejší prezident Svoboda jich má 16, Alexander Dubček 36, Jan Zajíc 6, Evžen Plocek jednu). V Česku jsou po něm pojmenovány desítky ulic, náměstí a škol, s jeho jménem se lze setkat na nejzapadlejších místech planety. Na Palachově pomyslném pomníku se již mnoho vylepšovat nedá. Dluh ale máme vůči všem jeho následovníkům, pro které trýznivé sebeobětování nebylo zkratkou do dějin. Třeba v jejich příbězích nalezneme něco, co nám pomůže pochopit i Palachův „hluboce zneklidňující“ čin.

Příští týden proběhne k výročí Jana Palacha několik akcí. 15.-16. ledna seminář na FF UK, 15. ledna vernisáž výstavy a prezentace sborníku v Karolinu, 16. ledna pamětní setkání v Národním muzeu a vzpomínková bohoslužba v kostele sv. Salvátora.

***

Jan Palach '69

Patrik Eichler, Jakub Jareš, Petr Blažek (eds.) Vydaly Filozofická fakulta UK, Ústav pro studium totalitních režimů a vydavatelství Togga, Praha 2009. 606 stran + DVD.

Poselství Jana Palacha

Kristina Vlachová (režie) Kristina Vlachová, Ivan Biel (námět a scénář). Vyrobito Centrum publicistiky a dokumentu ČT, 2009. 57 minut. Vysílá ČT 2 15. 1. 2009 od 20.00 hodin.

Slunce v úplňku. Příběh Jana Palacha.

Lenka Procházková Vydalo nakladatelství Prostor, Praha 2008. 288 stran.

Slíbil jsem si, že se komunisty za žádnou cenu nedám koupit ani zastrašit. A když mi pak v osmdesátých letech u výslechů tu slibovali, tu vyhrožovali, vzpomněl jsem si vždy na Palacha a dostal sílu říci ne. Tomáš Halík